

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

ISSN: 2687-5675

Sayı/Issue 26 (Eylül/September 2026), s. 138-152

Geliş Tarihi-Received: 11.08.2026

Kabul Tarihi-Accepted: 29.09.2026

Araştırma Makalesi-Research Article

DOI: 10.5281/zenodo.23023957

Van'da Nazar İnancı ve Nazarlık Uygulamaları

Belief in the Evil Eye and Practices Related to Evil Eye Amulets in Van

Çiller KARDAŞ*

Öz

Nazar inancı, kötü bakışların kişi, hayvan, ev veya değerli nesneler üzerinde olumsuz etkiler oluşturabileceği düşüncesine dayanan ve kökeni İslamiyet öncesi dönemlere kadar uzanan yaygın bir halk inancıdır. Farklı toplum ve kültürlerde çeşitli biçimlerde varlığını sürdüren bu inanç, nazardan korunmaya yönelik uygulamaların ve koruyucu objelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu objeler genel olarak "nazarlık" olarak adlandırılmaktadır. Nazarlıklar biçim, malzeme, kullanım alanı ve sembolik anlam bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu çalışma kapsamında, Van yöresinde kullanılan geleneksel nazarlıklar halk inanışları, gündelik yaşam pratikleri, kullanım biçimleri ve sembolik anlamları bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın verileri, Van'ın farklı bölgelerinde gerçekleştirilen saha çalışmaları aracılığıyla elde edilmiş ve tespit edilen nazarlık örnekleri fotoğraflanarak belgelenmiştir. Saha çalışmaları sonucunda üzerlik otu, nazar boncuğu, muska, at nalı, minyatür ayakkabı, hayvan boynuzu ve kafatası gibi çeşitli nesnelerin nazardan korunma amacıyla kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmanın temel amacı, daha önce kapsamlı biçimde araştırılmamış olan Van'daki geleneksel nazarlık örneklerini bilim dünyasına tanıtmak ve bu objelerin yöre halkının inanç dünyasındaki yerini ortaya koymaktır. Araştırma, nazarlıkların yalnızca koruyucu objeler olmadığını, aynı zamanda Van'ın geleneksel kültürünü ve somut olmayan kültürel mirasını yansıtan önemli unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, halk kültürü, nazar, nazarlık, Van.

Abstract

The belief in the evil eye is a widespread folk belief rooted in the idea that malicious glances can have negative effects on people, animals, homes, or valuable objects, and its origins date back to pre-Islamic times. This belief, which persists in various forms across different societies and cultures, has led to the emergence of practices and protective objects designed to ward off the evil eye. These objects are generally referred to as nazarlık (evil eye amulet). Evil eye amulets vary in terms of form, material, area of use, and symbolic meaning. Within the scope of this study, traditional evil eye amulets used in the Van region were examined in the context of folk beliefs, daily life practices, usage patterns, and symbolic meanings. The data for the research were obtained through fieldwork conducted in various regions of Van and the identified examples of evil eye amulet were photographed and documented. As a result of the fieldwork, it was determined that various objects -such as the "üzerlik" (Peganum harmala), the "nazar boncuğu" (evil eye bead), muska (amulet), horseshoes, miniature shoes, and animal horns and skulls are used for protection against the evil eye. The primary objective of this study is to introduce the traditional examples of evil eye amulets in Van -which have not previously been comprehensively researched-to the scientific community and to reveal the place these objects hold in the local people's belief system. The research demonstrates that evil eye amulets are not merely protective objects but also important elements that reflect Van's traditional culture and intangible cultural heritage.

Keywords: Tradition, folk culture, the evil eye, evil eye amulets, Van.

* Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, e posta: cillerkardas@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3850-4151.

Giriş

İnsan toplulukları, ilkel çağlardan itibaren kötü bakışların iyi ve değerli olduğuna inanılan kişi ve nesnelere sirayet ederek onlara zarar verebileceğine inanmış ve bu olumsuz etkilerden korunmak amacıyla çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Kökeni İslamiyet öncesi dönemlere kadar uzanan nazar inancı, farklı toplum ve kültürlerde çeşitli biçimlerde varlığını sürdürmüştür; nazardan korunmaya yönelik farklı uygulama ve inanışların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Koşay, 1956, s. 86). Anadolu’da ve Anadolu dışındaki çeşitli coğrafyalarda görülen bu uygulamalar kapsamında insanoğlu, özellikle karşı konulması güç ve görünmez olduğuna inanılan kötü güçlerin etkilerinden korunmak amacıyla çeşitli pratiklere başvurmuş ve koruyucu nitelikteki objeler kullanmıştır. Nazar inancına bağlı olarak ortaya çıkan bu uygulama ve objeler, günümüzde de Anadolu’nun pek çok bölgesinde varlığını sürdürmektedir.

Nazardan korunmak amacıyla kullanılan ve genel olarak “nazarlık” olarak adlandırılan bu objeler; biçimleri, yapımında kullanılan malzemeler, kullanım alanları ve taşıdıkları sembolik anlamlar bakımından çeşitlilik göstermektedir. Üzerlik otu, nazar boncuğu, muska, at nalı, hayvan boynuzu ve kafatası ile çeşitli gündelik eşyalardan oluşabilen nazarlıklar, halk inanışları içerisinde kişiyi, evi, hayvanı veya herhangi bir nesneyi nazar, hastalık, büyü ve diğer kötülüklerden koruduğuna inanılan sembolik unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle nazarlıklar yalnızca birer koruyucu obje değil, aynı zamanda toplumların inanç dünyasını, geleneksel yaşam biçimlerini ve sembolik düşünce sistemlerini yansıtan kültürel unsurlar niteliğindedir.

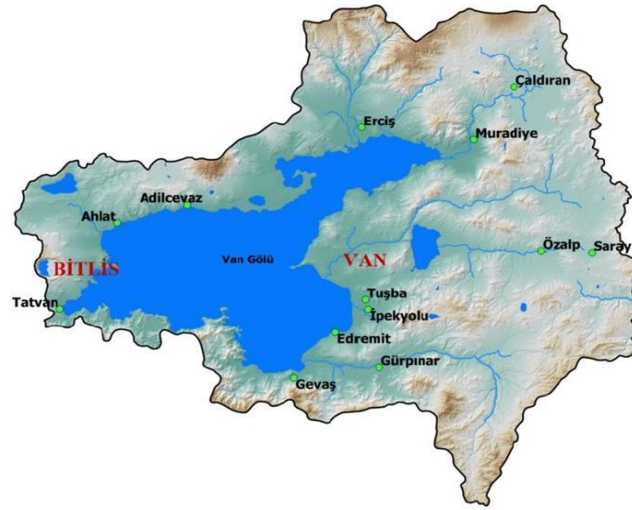
Çok katmanlı tarihî ve kültürel yapısıyla dikkat çeken Van ili de nazar inancı ve buna bağlı korunma pratiklerinin yaşatıldığı önemli merkezlerden biridir. Van, Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Murat-Van Bölümü içerisinde, Van Gölü kapalı havzasında yer almaktadır (Kılıç, 2012, s. 505; Görsel 1). Tarihî geçmişi Urartu Krallığı’na kadar uzanan kentte sırasıyla Medler, Persler, Bizanslılar, Büyük Selçuklu Devleti, Ahlatşahlar, Eyyubiler, Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürmüştür (Tekin, 2018, s. 7). Farklı dönemlerde bölgede hüküm süren bu siyasi ve kültürel oluşumlar, Van’ın tarihî, dinî ve kültürel yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Karaca, 2018, s. 127). Bu tarihsel birikim sonucunda Van, farklı kültürlerin ve inançların etkileşim içerisinde bulunduğu zengin bir kültürel yapıya sahip olmuştur.

Van’ın bu çok katmanlı kültürel yapısı, yalnızca somut kültür varlıklarında değil, halk inanışları ve geleneksel uygulamalarda da kendisini göstermektedir. Bu bağlamda nazar inancı ve nazardan korunmaya yönelik uygulamalar, yörede günümüzde de varlığını sürdüren geleneksel kültürel unsurlar arasında yer almaktadır. Van’ın farklı bölgelerinde gerçekleştirilen saha çalışmaları sırasında, nazardan korunmak amacıyla üzerlik otu nazarlıkları, at nalı, minyatür ayakkabı, mavi nazar boncukları, muska, hayvan boynuzları ve kafatasları gibi çeşitli nazarlıkların kullanıldığı tespit edilmiştir. Farklı biçim ve malzemelerle karşımıza çıkan bu objelerin, kullanım amaçları ve taşıdıkları sembolik anlamlar bakımından yöre halkının nazar inancıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir.

Van’daki nazar inancı üzerine daha önce “Van’da Nazar İnancı ve Bu İnanca Bağlı Anlatılar” başlıklı bir çalışma yapılmıştır (Şevli, 2023, s. 564-584). Söz konusu çalışma, bölgedeki nazar inancıyla ilgili önemli veriler sunmaktadır. Bölgedeki nazar inancını incelemesi bakımından mevcut araştırmayla benzerlik göstermektedir. Ancak bu çalışmada nazarlıklar somut olarak ele alınmamış, daha çok halk inancı ile bu inanca bağlı anlatılar üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada ise bölgede görülen nazarlıklar doğrudan incelenerek çeşitleri, biçimleri ve sembolik anlamları açısından değerlendirilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, Van'da kullanılan geleneksel nazarlık çeşitleri; halk inanışları, gündelik yaşam pratikleri, kullanım biçimleri ve sembolik anlamları bağlamında incelenmiştir. Araştırma kapsamında Van'ın farklı bölgelerinde gerçekleştirilen saha çalışmaları aracılığıyla konuya ilişkin veriler toplanmış, tespit edilen nazarlık örnekleri fotoğraflarla belgelenmiş, bölge halkıyla görüşmeler gerçekleştirilerek konuya ilişkin bilgiler alınmış ve elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, daha önce doğrudan incelenmemiş olan Van'daki geleneksel nazarlık örneklerini bilim dünyasına tanıtmak ve nazarlık ile nazar inancı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, nazarlıkların hangi amaçlarla kullanıldığı, hangi nesne ve malzemelerin koruyucu nitelik kazandığı ve bu objelere yüklenen sembolik anlamların neler olduğu üzerinde durulmuştur.

Van'da gerçekleştirilen saha çalışmaları sonucunda belgelenen geleneksel nazarlıkların, modernleşme sürecine rağmen bölge kültüründeki varlığını ve önemini koruduğu görülmüştür. Söz konusu objeler, yalnızca nazardan korunma amacıyla kullanılan araçlar olmayıp aynı zamanda geçmişten günümüze aktarılan halk inanışlarının ve kültürel değerlerin somut göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Van'daki nazarlıkların kültürel bağlamları içerisinde değerlendirilmesi, yöredeki geleneksel inanışların ve somut olmayan kültürel mirasın anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışma, maddi kültür unsurları ile folklorik inanışlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak sanat tarihi ve halk bilimi alanlarını kapsayan disiplinlerarası bir değerlendirme sunmaktadır. Nazarlıkların fotoğraflarla belgelenmesi, kullanım biçimlerinin ve kullanım alanlarının saha verileriyle ortaya konulması da çalışmanın özgün yönlerinden birini oluşturmaktadır.

Görsel 1: Van il haritası (URL 1)

1. Nazar ve Nazar İnancının Kökeni

Nazar, farklı toplum ve kültürlerde çeşitli adlandırmalarla ifade edilmektedir. Yunanlılarda "matisma", Araplarda "elayn" veya "isabet-i ayn", İranlılarda "bed nezer", Hintlilerde ise "sihir" olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'de ise "nazar", "göz", "göz değmesi", "göze gelme", "pis göz", "kötü göz" ve "kem göz" gibi çeşitli adlandırmaları mevcuttur (Örnek, 2000, s. 167). Farklı adlandırmalarla ifade edilen nazar, Türkçede "bakış" anlamına gelen nazar kelimesiyle, bazı kişilerin bakışlarında bulunduğu inanılan kötü gücün insan, hayvan ya da nesneler üzerinde bıraktığı olumsuz etkiyi ifade etmektedir. Zararlı güçlere sahip olduğuna inanılan kişilerin bakışları sonucunda canlı varlıkların hastalık, sakatlık ve ölüm gibi durumlarla karşı karşıya kaldığı; cansız

varlıkların ise deformasyon ve benzeri olumsuz etkilerden zarar gördüğü düşünülmektedir (Boratav, 1997, s. 103-104). Psikolojik temelinde kıskançlık, haset, psikolojik ve benzeri duyguların yattığına inanılan bu vurucu kuvvetin, ruhun dışı açılan organları olarak kabul görülen gözlerden fışkırarak kurbanına isabet ettiği düşünülmektedir (Örnek, 1971, s. 180). Özellikle bazı kişilerin bakışlarının diğerlerine göre daha etkili ve zararlı olduğu düşüncesi çok yaygındır. Nazar değmesi için, genellikle mavi gözlü ve sarı saçlı gibi gözü keskin birinin kötü gözle bakması ya da kötü niyetli bir kimsenin karşısındaki hakkında güzel sözler söylemesi gerekmektedir (Acıpayamlı, 1962, s. 1).

Nazarın etkilerine ilişkin bu inanışların yanı sıra, nazarın kimlere ve nelere daha çok değiştiğine dair çeşitli görüşler de bulunmaktadır. “Nazarın; sağlıklı ve gülbüz çocuklara, güzellikleri ve yetenekleriyle dikkat çeken kişilere, başarılı öğrencilere, mesleğinde başarı sağlayan bireylere, yeni ev ya da araba sahibi olanlara, kısmetinin açık olduğuna inanılan kimselere ve mutlu çiftlere daha çok değiştiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra verimli tarla, bağ ve bahçelere; güzel görünümlü ve hoş kokulu bitki ile çiçeklere; süt verimi yüksek hayvanlara ve herkes tarafından beğenilen çeşitli eşyalara da nazar değebileceğine inanılmaktadır. Bu özelliklere sahip canlı veya cansız varlıklara yönelik kıskançlık ve imrenme duygusuyla yapılan bakışların nazarın oluşmasına neden olduğu kabul edilmektedir” (Çıblak, 2004, s. 2).

Nazarın insan, hayvan ve çeşitli nesneler üzerindeki etkisine ilişkin bu inanışların geçmişi ise oldukça eski dönemlere uzanmaktadır. Nazar inancının kökeni, Neolitik Çağ’a (Cıllı Taş Devri) kadar götürülmektedir. Girit, Aşağı Mısır, Malta, Kuzey Fransa ve Britanya’da Bronz Çağı’na tarihlendirilen balta formundaki amuletler (nazarlıklar) tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, büyü ve nazar inancının yanı sıra bunlara karşı alınan koruyucu önlemlerin, eski çağlardan itibaren dünyanın farklı coğrafyalarında bulunduğu anlaşılmaktadır (Koşay, 1956, s. 86). Bu doğrultuda, nazara karşı Babillerde çeşitli nazarlıkların, özellikle Eski Mısır’da ise “Osiris’in Gözü” veya “Horus’un Gözü” olarak bilinen amuletlerin kullanıldığı ve bunların oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Örnek, 1971, s. 180).

2. Nazarlık Olgusu

Halk inanışlarına göre nazarlık; onu üzerinde taşıyan kişiyi hastalık, büyü ve diğer kötü güçlerden koruduğuna, ayrıca içerisinde bulunduğu olumsuzluklardan kurtulmasına yardımcı olduğuna inanılan nesnelere verilen addır (Koşay, 1956, s. 86). Tarih boyunca kendisini çeşitli tehlikelerden koruma ihtiyacı hisseden insanoğlu, kaza, hastalık ve ölüm gibi olumsuzluklara yol açtığı düşünülen nazardan sakınmak amacıyla farklı koruyucu objelere başvurmuştur (Akalin, 1993, s. 247). Nazarlıklar; muska, nazar boncuğu, hayvan boynuzu ve kafatası, at nalı, ayakkabı, ahşap nazarlıklar, yumurta kabuğu, kaplumbağa kabuğu ve üzerlik gibi çeşitli türlerden oluşmaktadır. Nazar inanışının yaygın olduğu topluluklarda kullanılan nazarlıkların büyük ölçüde benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, farklı toplumlarda nazardan ve diğer olumsuzluklardan korunmak amacıyla çeşitli nesnelere koruyucu ve uğur getirici anlamlar yüklenmiştir. İlkel toplumlarda bazı nesnelerde uğur veya uğursuzluk bulunduğuna inanılmakta; uğurlu kabul edilen nesneler boyunlara asılmakta ya da yanlarında taşınmaktaydı. Bu nesnelere “bir taş parçası, bir bitki, bir mavi boncuk, garip görünen bir böcek, kurt dişi, ayı ya da kartal tırnağı” örnek verilebilir. Muska görevindeki bu nesnelerin hastalıklardan, nazardan, kaza ve belalardan koruduklarına inanılırdı (İnan, 1976, s. 207).

Nazarlık kullanımının İslam dininde dinî bir dayanağı bulunmamaktadır. Bu tür uygulamalar, İslamiyet’e uygun görülmeyen batıl inanışlar arasında

değerlendirilmektedir. Bununla birlikte İslam inancında nazarın varlığı kabul edilmekte; Kur'an-ı Kerim'de, akaid ve kelam kaynaklarında nazarın gerçek olduğuna ilişkin ifadeler yer verilmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nazardan korunmaya yönelik öğrettiği dualar ve hadisler de bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Felâk (113. sûre) ve Nâs (114. sûre) surelerinde büyü yapanların, haset edenlerin ve vesvese verenlerin şerrinden Allah'a sığınılması gerektiği ifade edilmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "Nazardan Allah'a sığınınız; çünkü göz değmesi gerçektir" (Çıblak, 2004, s. 1) hadisi de nazarın varlığına işaret etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde nazara karşı Allah'a sığınmanın önemi vurgulanmış; ancak nazarlık objelerinin kullanımına ilişkin herhangi bir dinî hüküm ya da açıklamaya yer verilmemiştir. Buna rağmen halk arasında nazardan korunmak amacıyla çeşitli hurafe ve uygulamaların yaygın biçimde varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

3. Van'da Nazar İnancı ve Nazarlıklar

Nazar inancı, İslam coğrafyasında yaygın olarak görülen halk inanışlarından biri olduğu gibi (Örnek, 2000, s. 167), Van'da da varlığını sürdürmektedir. Bu inanış, Van halkı arasında kullanılan "Nazar deveyi kazana, insanı mezara koyar", "Kem göz taşı çatlatır" ve "Göze gelen başa gelir" gibi deyimlerle de kendini göstermektedir (K1; K4; K8). Van halkı arasında özellikle kıskanç, hasetli, kötü niyetli, kem gözlü, mavi ya da renkli gözlü kişilerin nazar edebileceği yaygın görülen bir düşüncedir. Bunun yanı sıra nazarın yalnızca yabancı ve kötü birinin bakışlarından, sözlerinden kaynaklanmadığı aynı zamanda kişinin yakın çevresine olan aşırı sevgi ve iyi niyetin, anne-babanın evlatlarına olan sevginin de nazara sebep olabileceğine inanılmaktadır (Şevli, 2023, s. 569).

Van halkı arasında nazar olayının gerçekleştiği, yani nazarın değdiği, çeşitli yollar ve yorumlarla anlaşılmaktadır. İşleri yolunda giden bir kişinin birdenbire işlerinin kötüleşmesi, güzel ve sağlıklı birinin, özellikle de çocukların hastalanması, kişinin kendisini halsiz, yorgun ve psikolojik olarak güçsüz hissetmesi, yeni alınan bir aracın kaza yapması, eşyanın bozulması veya kırılması, evli çiftler arasında sürekli tartışmaların yaşanması, iyi süt veren bir hayvanın süttten kesilmesi ya da hastalanması ve verimli mahsul veren bağ, bahçe ve tarlaların zamanla verimliliğini kaybetmesi gibi birçok olumsuz durum, nazarın değmesine bağlanmaktadır (K2; K4; K5; K8). Kaynak kişilerden edinilen bilgilere göre Van'da nazarı önlemek amacıyla İhlas, Felâk ve Nâs sureleri okunup dualar edilmekte; kurşun döktürme ve tütsüleme gibi korunma pratikleri uygulanmaktadır. Bunun yanında korunma ve koruma güdüsünün nazarlık objeleri ile bütünleşerek somutlaştırıldığı dikkati çekmiştir. Bu bağlamda bölge halkı, koruyucu güce sahip olduğuna inandığı üzerlik otu nazarlıkları, at nalı, minyatür ayakkabı, nazar boncukları, muska, hayvan boynuzları ve kafatasları gibi çeşitli objelere başvurup onlardan medet ummaktadır. Bahsi edilen nazarlıkların bazıları evlere, iş yerlerine, arabalara asılmakta, bazıları üstte bulundurulmakta, bazıları da tarla, bağ ve bahçelere bırakılmaktadır (K1; K2; K3; K4; K5; K6; K8). Van'da söz konusu nazarlıklar haricinde, nazarı önlemek ve oluşan olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak amacıyla farklı uygulama ve pratiklere de başvurulmaktadır. Evlere sarımsak asmak, evde yılan derisi bulundurmak, evi sirkeli su ile dezenfekte etmek, nazar değdirebilen kişinin oturduğu veya bastığı yere, kapı eşiğine su ve tuz serpmek bu pratiklere örnek olarak verilebilmektedir (Şevli, 2023, s. 575-576).

3.1. Üzerlik Otu Nazarlığı¹

Üzerlik otu (*Peganum harmala*), genellikle ruhsal ve bedensel iyileşme süreçlerinde, ayrıca geleneksel yöntemlerle nazardan korunma amacıyla kullanılan bir

¹ Çalışmanın bu bölümü, 06-08 Şubat 2026 tarihlerinde gerçekleştirilen ASES VI. International Van Scientific Research Congress'te sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

bitkidir. Üzerlik otu kullanımının kökeni Şamanizm geleneklerine dayanmaktadır. Bu bitki, kam ayinlerinde kullanılan ve kutsiyet atfedilen mukaddes bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Kalafat, 2010, s. 271). Boyu yaklaşık 60-70 cm arasında değişebilen üzerlik otunun tohumları kapsül içerisinde bulunmaktadır. Yaprakları almaşık dizili ve yapışkan özellik göstermektedir. Bazı türlerinde yaprakların benekli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Genellikle kumlu, taşlık ve kurak alanlarda yetişmektedir (Akalin, 1993, s. 247). Van kentinde üzerlik otu iki temel şekilde değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, yaygın olarak gerçekleştirilen üzerlik yakma ritüelleri; ikincisi ise nazarlık yapımında kullanılmasıdır (Görsel 2-3). Üzerlik otunun hem tütsüleme işleminde hem de nazarlık olarak kullanılmasının temel nedeni, halk arasında çeşitli rahatsızlıklara ve olumsuzluklara karşı koruyucu ve iyileştirici özellikler taşıdığına inanılmasıdır (K1; K8).

Tütsüleme ya da üzerlik tüttürme geleneği, İslamiyet öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır. Eski Türklerde görülen ateşin arındırıcı ve koruyucu olduğuna yönelik inanış, günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Cin, 2004, s. 88). Ateşte üzerlik yakma ve tütsüleme uygulamaları, bölgelere göre farklı biçimlerde gerçekleştirilmektedir. Van'da bu uygulama, tavaya konulan birkaç üzerlik tohumu ile tuzun birlikte yakılması şeklinde yapılmaktadır. Nazar değmesinden korunmak amacıyla oluşturulan tütsü dumanı evin içerisinde dolaştırılmakta; nazara uğradığına inanılan kişiye ise bu duman tutulmakta ya da duman koklatılarak İhlas, Felâk ve Nâs sureleri okunmaktadır. Ritüel sırasında üzerlik otu tohumlarının çatırdayarak çıkardığı seslerin, nazar eden kişinin etkisini ortadan kaldıracığı ve nazarı bozacağına inanılmaktadır. Üzerlik yakılırken nazara ilişkin çeşitli sözlü ifadeler de kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, "Üzerlik çatlasın, nazar eden patlasın" şeklindedir. Diğer ifadeler ise "Elemtire fiş, kem gözlere şiş", "Ak göz, kara göz, nazar edenin gözü kör olsun" ve "Azara bozara, kem gözler karara" şeklindedir. Ayrıca üzerlik yakma sırasında "Üzerliksen hevasan / Her bir derde devasan / Her yerde sen olasan / Kaza bela savasan" şeklindeki dörtlük de söylenmektedir (K8).

Van'da tütsüleme uygulamasının yanı sıra, üzerlik otundan yapılan nazarlıklar aracılığıyla da nazardan korunmaya çalışılmaktadır. Bu nazarlıklar, çeşitli aşamalardan geçirilerek hazırlanmaktadır. Bölgedeki kadınlar, öncelikle yaz aylarında henüz tam olgunlaşmamış ve yeşil durumda olan üzerlik tohumlarını toplamakta, ardından bu tohumları yaş hâlde bir iğne yardımıyla ipe dizmektedirler. Daha sonra ortasına yerleştirilen ince bir çitanın etrafı renkli kumaşlarla sarılarak muska, üçgen ya da baklava dilimi biçiminde şekiller oluşturulmaktadır. Son aşamada ise ortadaki çubuğun uç kısımlarına, ipe geçirilmiş tohumların arasına yerleştirilen küçük renkli kumaş parçaları ve nazar boncuklarından oluşan sarkıtlar eklenerek nazarlığa son şekli verilmektedir (K1). Hazırlanan bu nazarlıklar, evlerin ve iş yerlerinin iç ve dış mekânlarında ya da kapı girişlerinde asılarak hem süs eşyası hem de sembolik bir koruyucu unsur olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Van'daki üzerlik otu nazarlıkları, form bakımından büyük ölçüde benzer özellikler göstermektedir. Bu nazarlıkların temel biçimlerini muska, üçgen ve göz (baklava dilimi) motifleri oluşturmaktadır. Söz konusu motifler, genel itibarıyla geometrik bir form olan üçgen etrafında şekillenmektedir. Kullanılan bu motifler, taşıdıkları sembolik anlamlar bakımından önem arz etmektedir. Muska, üçgen ve göz (baklava dilimi) motifleri, özellikle Anadolu'da korunma ile ilişkilendirilen motif grupları içerisinde değerlendirilmektedir. Bu motiflerin gerek çeşitli el sanatları ürünleri üzerine işlenmesi gerekse kültürel değer taşıyan nesnelerde kullanılması, onların koruyucu bir anlam taşıdığına yönelik inançla ilişkilendirilmektedir. Koruyucu güçlere sahip olduğuna inanılan bu motiflere (Erbek, 2002, s. 120; Görsel 4) ve dolayısıyla üzerlik otu nazarlıklarına; kötü bakışlardan, nazardan ve olumsuz etkilerden korunmak amacıyla başvurulmaktadır. Ayrıca üzerlik tohumlarından örülerek hazırlanan bu nazarlıkların,

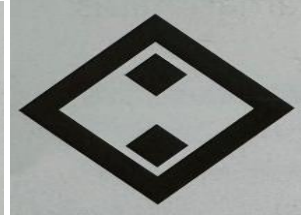
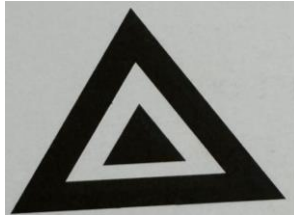
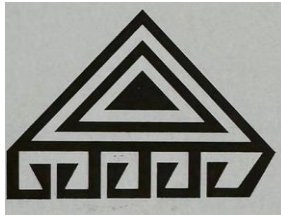
bulundukları ev, dükkân, bağ ve bahçelere bereket ve uğur getirdiğine inanılmaktadır (K4; K5; Görsel 5-10). Üzerlik otu nazarlığına yönelik inanç, Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde görülmektedir. Özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde geleneksel yaşam biçiminin sürdürüldüğü kültürel çevrelerde yaygın olarak varlığını devam ettirmektedir.

Görsel 2: Evin önündeki ağaca asılmış üzerlik otu demeti/Gürpınar-Van

Görsel 3: Harran evlerinin kapı kemerlerine asılmış üzerlikler/Şanlıurfa

Görsel 4: El sanatlarında görülen muska, üçgen ve göz motifleri (Erbek, 2002, s. 120).

Görsel 5: Bir yemek işletmesinin duvarına asılmış üzerlik nazarlık örneği/Van

Görsel 6: Bir evin duvarına asılmış üzerlik nazarlık örneği/Van

Görsel 7: Bir yemek işletmesinin duvarına asılmış üzerlik nazarlık örneği/Van

Görsel 8: Bir yemek işletmesinin duvarına asılmış üzerlik nazarlık örneği/Van

Görsel 9: Bir evin dış duvarına asılmış üzerlik nazarlık örneği/Van

Görsel 10: Burdur Yeşilova ilçesi Harmanlı Köyü'nden bir üzerlik nazarlık örneği (R.

3.2. At Nalı

Ehlileştirilen ve otçul hayvanlar içerisinde en estetik hayvanlardan biri olarak kabul edilen at, toplumsal hayata yön verdiği gibi sanat, edebiyat, din gibi sahalarda da büyük gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Kafesoğlu, 1991: 26). Atın hem İslamiyet öncesinde hem de İslamiyet sonrasında bir kutsallığı bulunmaktadır. Gökyüzünden geldiği düşünülen at, şaman törenlerinde şamanların gökyüzüne ulaşmak için kullandıkları bir araçtır. Gök Tanrı'ya sunulan bir kurban olarak bilinen at, savaşçıların ve Alplerin yoldaşısıdır. İslam inancında ise Kur'an'da atlara işaret eden ve atlarla ilişkilendirilen ayetler ve hadisler bulunmaktadır (Enfâl 8/60; Sâd 38/31-33; Nahl 16/8; Âdiyât 100/1-5; Çoruhlu, 2000, s. 146; Ünal, 2023, s. 145). Türk mitolojisinde ise at; uzun ömürlülüğün, refahın, mutluluğun, şöhretin, doğruluğun, iyiliğin, iyi haberin ve soyun devamlılığının kutsal simgesi olarak kabul edilmektedir (Çoruhlu, 2000, s. 146).

Genellikle evlerin giriş cephelerine asılan at nalı ise atın bir parçası olarak zamanla sembolik bir objeye dönüşmüştür. At nalı nazardan korunma, uğur ve bereket getirme, mutluluk sağlama gibi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra nalların form bakımından göz ve kaş biçimine benzetilmesi nedeniyle, kem gözlü bakışlara karşı koruyucu bir unsur olduğuna inanılmaktadır (Çelik, 1974, s. 183). Van'da at nalının nazarlık olarak kullanılması ve asılması, Türk kültüründe atın kutsal bir hayvan olarak görülmesinden ve atın hem İslamiyet öncesinde hem de İslamiyet sonrasında büyük bir önem taşımasından kaynaklanmaktadır. Ata yüklenen sembolik anlam, nala da zuhur ederek bulunduğu alanı veya eşyayı kötü güçlerden korumak, bereketlendirmek ve şans getirmekle bütünleşmiştir (K5; K5).

Köklü bir geçmişe sahip olduğu düşünülen at nalı nazarlıklarının Van'daki evlerde kullanılmaya devam edilmesi, kültürel sürekliliğin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Görsel 11-13). At nalı nazarlığı örneklerine Adana, Mersin, Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep, Alanya ve Safranbolu (Karabük) başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde rastlanmaktadır (Çıblak, 2004, s. 8; Gür ve Soykan, 2013, s. 107-134; Ünal, 2023, s. 145; Begiç, 2022, s. 177-178).

Görsel 11: Evin önündeki ahşap direğe asılmış ayakkabı ve at nalı örnekleri/Gürpınar-Van

Görsel 12: Evin kapısına asılmış at nalı örneği/Erciş-Van

Görsel 13: Evin kapısına asılmış at nalı nazarlık (Begiç, 2022, s. 177-178).

3.3. Minyatür Ayakkabı (Bebek Ayakkabısı)

Eski dönemlerde ayakkabılar ağaç kabukları, yapraklar ve hayvan derileri gibi doğal malzemelerden üretilmiş olup ayağı diken, taş ve benzeri olumsuz dış etkenlerden koruma amacı taşımaktaydı. Zamanla ayakkabılar renkleri, biçimleri, türleri ve duruşlarıyla sembolik bir anlam kazanmıştır (Ünalan, 2023, s. 301-302). Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde ayakkabının nazarı önlediğine yönelik bir inanış bulunmaktadır. Bu nedenle nazarla ilgili uygulamalarda ayakkabıdan farklı şekillerde yararlanılmaktadır (Kemaloğlu, 2013, s. 59; Ünalan, 2023, s. 314).

Ayakkabının dış etkenlere karşı koruyucu özelliğinin zamanla nazar ve diğer kötü güçlerden korunma amacıyla minyatür ayakkabılara da yansyarak bu objelerin nazarlık olarak kullanılmasına yol açmış olabileceği düşünülmektedir. Van'da da özellikle evlerde, bağ ve bahçelerde küçük ayakkabı figürleri bulundurularak nazardan korunmaya çalışılmaktadır. Benzer şekilde araçlara ayakkabı biçiminde nazar boncukları asılarak kötü bakışlardan korunma amacı güdülmektedir (K1; K2; bkz. Görsel 11). Bunun yanı sıra bebek ayakkabıları, özellikle yeni doğan bebeklerle ilişkilendirilerek bereket getireceğine inanılması nedeniyle de kullanılmaktadır (K4; K5). Denizli'de evleri nazardan korumak amacıyla kapılara bebek ayakkabılarının asılması (Türktaş, 2016, s. 410), Elazığ'da yeni yapılan evi nazardan sakınmak için evin temeline eski ayakkabı atılması (Kalafat, 2010, s. 84), Mardin'de araçları görünmez güçlerden korumak amacıyla dikiz aynasına bir çift bebek ayakkabısının asılması (Nergiz, 2022, s. 176) ve İzmir'in Tire ilçesinde tarlaları ile bahçeleri kötü bakışlardan korumak amacıyla bu alanlara bebek ayakkabısı bağlanması (Aydınoğlu, 2005, s. 29, 41), Van'daki kullanım biçimiyle benzer işlevler taşımaktadır. Tüm bu uygulamalar, ayakkabının halk inanışlarında nazardan koruyan ve kötü etkileri uzaklaştıran sembolik bir nesneye dönüştüğünü göstermektedir.

3.4. Nazar Boncukları/Maşallah

İnsanoğlu, geçmişten günümüze nazar boncuğunu genellikle koruyucu bir sembol olarak kullanmıştır. Kötü bakışların ve kem gözlerin verdiği olumsuz etkilerden korunmak için nazar boncuğundan medet umulmuştur. Koruyucu bir tılsım olduğu düşünülen bu obje, form itibarıyla gözü andırmakta ve genellikle mavi renkte kullanılmaktadır (Örnek, 1971, s. 98). Nazar boncuklarının mavi renkte olması, nazarın çoğunlukla mavi gözlü kişiler tarafından değdirildiğine yönelik inanışla ilişkilendirilmektedir (Türktaş, 2016, s. 409-410). Halk arasında özellikle mavi gözlü kişilere nadiren rastlanması ve bu kişilerin olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılması, mavi gözlü kişilerin nazar etme gücünün yüksek olduğuna dair düşünceleri beraberinde getirmektedir (İnan, 1963, s. 3138).

Van'da kötü niyetli bakışların etkisini ortadan kaldırmak amacıyla, cam ve plastik gibi çeşitli malzemelerden üretilen mavi nazar boncuklarının yaygın olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Nazar boncukları; bebeklerin ve yetişkinlerin üzerinde, hayvanların boyun ve başlarında, evlerde, araçlarda, bağ ve bahçelerde geniş bir kullanım alanına sahiptir. (K4; K6; Görsel 14-20). Nazar boncuğu kullanımına Bitlis, Denizli, Mardin ve Diyarbakır gibi Anadolu'nun birçok yöresinde rastlanmaktadır (Kardaş, 2022, s. 148-151; Türktaş, 2016, s. 409; Çıblak, 2004, s. 6-7).

Görsel 14: Çiçek saksısına bırakılmış nazar boncukları/Van

Görsel 15: İpe geçirilmiş nazar boncukları/Gürpınar-Van

Görsel 16: Kapı girişinde "Allah" yazılı maşallah/ Van

Görsel 17: Kapı girişinde "Allah" yazılı maşallah/Erciş-Van

Görsel 18: İneklerin boyun ve başlarına takılan nazar boncukları/Erciş-Van

Görsel 19: Ahşap bir nazarlık ve nazar boncukları/ Ekizler Köyü-Mutki-Bitlis (Kardaş, 2022, 148-151).

Görsel 20: Atın boynuna takılan renkli nazar boncukları/Merkez-Van

3.5. Muska (Hamail)

Muska, dinî unsurlar ile halk inanışlarının iç içe geçmesiyle ortaya çıkan bir halk inanışı biçimidir (Demirci, 2006: 265). Halk inanışlarında, üzerinde çeşitli tılsımlı yazı ve sembollerin bulunduğu katlanmış kâğıtlar muska olarak bilinmektedir. Bununla birlikte, bu kâğıtların muhafaza edildiği deri ya da metal kutularla birlikte oluşturduğu nesne de

halk arasında aynı adla anılmaktadır. Muska; hastalıkları iyileştirme, kişiyi kötü güçlerden, düşmandan gelebilecek kötülüklerden ve nazardan koruma, kısmet getirme, ayrıca kaza ve bela gibi olumsuzlukları önleme amacıyla kişinin genellikle başkaları tarafından görülmeyecek şekilde üzerinde taşıdığı bir obje ya da yazılı metin niteliğindedir (Boratav, 1984, s. 119-120). Bu amaçlarla kullanılan muska, kâğıt gibi nesneler üzerine ayet, dua, ilâhî isimler, tılsımlı sözler ve çeşitli sembollerin yazılması veya çizilmesiyle farklı yöntemlerle hazırlanabilmektedir (Çelebi, 2006: 267).

Hem Anadolu'da hem de diğer İslam coğrafyalarında, Kur'an-ı Kerim'den alınan bazı sure ve ayetlerin kâğıt veya deri üzerine yazılarak bu amaçla kullanıldığı bilinmektedir (Allak, 2021, s. 36). Van'da genellikle "hamail" olarak da adlandırılan ve içerisinde nazara karşı etkili olduğuna inanılan duaların yer aldığı bu nesneler; din görevlileri, dinî bilgiye sahip kişiler ya da yörede ilim ve irfan sahibi olarak tanınan yaşlı bireyler tarafından hazırlanmaktadır. Bu objeyi yanında bulunduran kişinin görünür ve görünmez kötülüklerden korunacağına, kötü bakışların kendisine sirayet etmeyeceğine, nazar nedeniyle hastalanan kişinin kısa sürede iyileşeceğine ve özellikle ruhsal rahatsızlıklarla baş edebileceğine inanılmaktadır. Van halkı arasında geçmişten günümüze koruyucu bir işlev üstlenen muskanın, günümüzde de kullanımını sürdürdüğü ve önemini koruduğu ifade edilmektedir (K4; K5; K6; Görsel 21-23). Muska geleneği yalnızca Van ile sınırlı olmayıp Bitlis, Mardin, Ankara, Kahramanmaraş, Adana, Mersin ve Elazığ gibi Anadolu'nun farklı şehirlerinde de yaygın biçimde görülmektedir (Kardaş, 2022, s. 81; Allak, 2021, s. 35-45; Begiç, 2022, s. 173; Çıblak, 2004, s. 5).

Görsel 21: Bebeğin omzuna asılmış bir muska/Van

Görsel 22: Muska örnekleri /Van

Görsel 23: Mardin Müzesi'nde bulunan metal bir muska (Allak, 2021, 35-45).

3.6. Hayvan Boynuzları ve Kafatasları

İnsanoğlu, ilkel çağlardan itibaren kendisinden üstün özelliklere sahip olduğuna inandığı hayvanlara kutsallık atfetmiştir. Kas gücü, keskin görüş yeteneği, güçlü koku

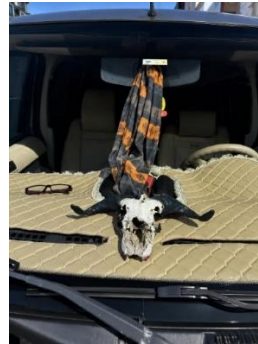
alma duyusu ve yön bulma becerisi gibi özelliklere sahip hayvanlar, ilkel toplumların zihninde idealize edilmiştir (Roux, 2005, s. 71). Kurt, aslan, geyik, dağ keçisi, koç ve boğa gibi hayvanlar tarih boyunca koruyucu güç, ölümsüzlük ve bereketin sembolü olarak kabul görmüştür. İnsanoğlu bu hayvanlardan çeşitli şekillerde yararlanmış; sahip oldukları güç ve sembolik özelliklerin kafatası ve boynuz gibi uzuvlarına da geçtiğine inanmıştır. Bu nedenle söz konusu uzuvlar barınma mekânlarında bulundurulmuştur.

Bu genel inanış ve uygulamanın Van'daki yansımaları, koç kafatası ve dağ keçisi boynuzundan oluşan nazarlıklarda görülmektedir. Bu nesnelerin kullanımında, koç ve dağ keçisine atfedilen güç, kuvvet, yiğitlik, bereket ve koruyuculuk gibi sembolik anlamların etkili olduğu düşünülmektedir (Çoruhlu, 2000, s. 156). Yörede çok eski dönemlerden beri varlığını sürdüren bu inanış, günümüzde de devam etmekte ve zaman içerisinde geleneksel ve kültürel bir devamlılık kazanmıştır. Yaşanılan coğrafyada hangi hayvanın besiciliği yaygınsa, çoğunlukla o hayvana değer verilmiş ve nazarlık amacıyla hayvanın çeşitli uzuvlarından yararlanılmıştır. Hayvanın sahip olduğu görünüm ve özelliklerin kötülüğü uzaklaştıracağına, nazarı önleyeceğine ve bulunduğu alana bereket getireceğine inanılması da bu tür nesnelerin kullanımında etkili olmuştur (K6; K7). Van'da koç ve dağ keçisine ait boynuz ve kafataslarından oluşan nazarlıklara çoğunlukla evlerin dışarıdan görülebilen bölümlerinde rastlanmakla birlikte, kullanım alanları bununla sınırlı kalmamakta; arabaların içerisinde de koruyucu bir nesne olarak yer almaktadır.

Anadolu'nun farklı bölgelerinde de benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Nazarlık olarak kullanılan bu örnekler genellikle dağ keçisi, geyik, koç ve teke boynuzlarından oluşmakta ve Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde görülmektedir (Begiç, 2022, s. 180). Tunceli, Mersin, Balıkesir, Iğdır ve Safranbolu'da evlerin dış kısımlarına dağ keçisine ait boynuzların asılması da Van'daki uygulamalarla benzer amaçlara hizmet etmektedir (Taş ve Kaval, 2020, s. 684; Çıblak, 2004, s. 9; Begiç, 2022, s. 178-179; Doğan, 2022, s. 1039; Gür ve Soykan, 2013, s. 107; Görsel 24-27).

Görsel 24: Evin dış cephesine asılmış dağ keçisi boynuzu/Bahcesaray-Van

Görsel 25: Arabanın iç ön kısmına bırakılmış hayvan boynuzu ve kafatası / Van

Görsel 26: Safranbolu'da bir evin saçak altına asılmış geyik boynuzu ve kafatası (Gür ve Soykan, 2013, s. 107).

Görsel 27: Iğdır'da kapı ve duvarlara asılan koç boynuzları (Doğan, 2022, s. 1039).

Sonuç

Nazar inancı, geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de varlığını ve önemini koruyarak yaşamaya devam etmektedir. Hemen hemen her coğrafyada etkisini sürdüren nazar inancı, İslam dininin öğretileriyle bağdaşmayan bazı batıl uygulamalarla birlikte varlığını devam ettirmektedir. Gerek Van'da gerekse Anadolu'nun birçok bölgesinde nazar inancı ve nazarlık olgusunun yaygın biçimde görülmesi, kültürel sürekliliğin somut yansımalarından biri olarak değerlendirilebilmektedir. Bu kültürel sürekliliğin günümüze kadar ulaşmasında halk inanışları ve geleneklerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Büyü, nazar ve benzeri olumsuz etkilerden korunmak amacıyla zaman içerisinde çeşitli uygulamalar, pratikler ve gelenekler ortaya çıkmıştır.

Anadolu'da geçmişten günümüze kadar dua dışında farklı korunma yöntemlerine de başvurulduğu görülmektedir. Bu uygulamalardan biri tütsüleme geleneği, diğeri ise nazarlık kullanımına yönelik inanışlardır. Van'da geçmişten günümüze; üzerlik, at nalı, minyatür ayakkabı, nazar boncuğu, muska, hayvan boynuzları ve kafatasları gibi çeşitli nesnelere koruyucu özellikler atfedilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen nazarlıklardan üzerlik, at nalı, hayvan boynuzları ve kafatasları ile minyatür ayakkabılar yalnızca koruyuculuğu değil, aynı zamanda uğur ve bereketi de simgelemektedir. Nazarlıklarda göz motifinin kullanılması, bu motifin koruyucu bir sembol olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Özellikle üzerlik nazarlıklarının muska, üçgen veya göz biçiminde hazırlanması ise koruyuculuk anlayışının nazarlıkların biçimsel özelliklerine yansıdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türk sanatında muska, üçgen ve göz motiflerinin koruyuculuğun sembolleri olarak kabul edilmesi, üzerlik nazarlıklarının biçimsel özelliklerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Üzerlik nazarlıklarının yapımında üzerlik tohumunun tercih edilmesinde ise bu bitkinin bedensel ve ruhsal iyileşme süreçlerinde olumlu etkiler gösterdiğine yönelik güçlü inanış etkili olmuştur. Anadolu'nun geleneksel Türk el sanatları içerisinde değerlendirilen bu nazarlıklar, renkli kumaş parçaları ve boncuklarla süslenerek koruyucu işlevlerinin yanı sıra estetik bir nitelik de kazanmıştır. Nazarlıkların bu özellikleri, onların inanç, sembolizm ve estetik unsurların bir arada bulunduğu nesneler olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, Van'daki nazar kavramı ile nazarlık inancının yaygınlığına dikkat çekmektedir. Sözlü kültür aracılığıyla ve özellikle kadınlar vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılan bu nazarlık geleneği, zamanla somut olmayan kültürel miras unsurlarından biri hâline gelmiştir. Van'da gerçekleştirilen saha çalışmaları sırasında bu nazarlıklarla çeşitli mekânlarda karşılaşılması, nazar inancının gündelik yaşamın birçok alanına sirayet ettiğini göstermektedir. Nazarlıkların halk inanışlarıyla bütünleşerek maddi kültür ve geleneksel el sanatları içerisinde yer alması dikkat çekicidir. Bu bağlamda nazarlıkların, Van kültüründe nazar inancının somutlaşmış ve kuşaktan kuşağa aktarılan biçimleri olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Van'da kültürel sürekliliğini koruyarak varlığını sürdüren nazarlık objeleri ve bunlara ilişkin nazar pratiklerinin, değişen dönem koşullarına uyum sağlayarak gelecekte de varlığını devam ettireceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1962). Anadolu'da nazar ile ilgili bazı adet ve inanmalar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20 (1-2), 1-40.
- Akalın, Ş. H. (1993). Üzerlik, *II. uluslararası karacaoğlan ve çukurova halk kültürü sempozyumu içinde*, (s.247-260). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Aydinoğlu, B. (2005). *Tire merkezinde halk inanışları* [Yüksek Lisans Tezi]. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

- Allak, F. (2021). Mardin Müzesi'nde bulunan son dönem madeni hamayilleri (muskalıklar). *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 35-45.
- Boratav, P. N. (1997). *100 soruda Türk folkloru*. 4. b, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1984). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Begic, H. N. (2022). Anatolian evı eye faith and amulets. *Hars Akademi*, 5, Aydın Uğurlu And Traditional Arts Special Issue, 170-187.
- Cin, F. (2004). *Ceyhan yörüklerinde halk kültürü araştırmaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Çelik, İ. (1974). Nazar, nazarlık ve ilgili büyüsel işlemler. *B.Ü.F.K., Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı*, 155-184.
- Çelebi, İ. (2006). Muska. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C.31, s. 267-269), Ankara: TDV Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk mitolojisinin anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çıblak, N. (2004). Halk kültüründe nazar, nazarlık inancı ve bunlara bağlı uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, 15, 1-9.
- Demirci, K. (2006). Muska. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 31, s. 265-267), Ankara: TDV Yayınları.
- Doğan, O. (2022). Iğdır yöresi halk inanışlarında nazardan korunma nesneleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 1030-1043.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten günümüze Anadolu motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Gür, D. & Soykan, A.N. (2013). Anadolu kültüründe nazar ve nazarlıklar: Safranbolu örneği. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 96-134.
- İnan, A. (1963). Nazarlıklar. *Türk Folklor Araştırmaları*, 8(169), 3138.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Karaca, Y. (2018). Van Gevaş Altınsaç (Ganjak) köyü kiliseleri. *Türk /İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(17), 126-169.
- Kardaş, Ç. (2022). *Bitlis-Mutki'de doğum kültürü ve ahşap beşikler* [Yüksek Lisans Tezi]. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Kemaloğlu, M. (2013). Terekeme-Karapapah Türklerinin görenek gelenekleri (Muş-Bulanık çevresinden örnekler). *Ullakbilge*, 1(1), 43-79.
- Koşay, H. Z. (1956). Etnoğrafya müzesindeki nazarlık, muska ve hamailler. *Türk Etnoğrafya Dergisi*, 1.
- Kılıç, O. (2012). Van. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 42, s. 505-510), İstanbul: TDV Yayınları.
- Nergiz, N. (2022). *Kızıltepe ve çevresinde yaşayan halk* [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- Roux, J.P. (2005). *Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Taş, S. & Kaval, Y. (2020). Tunceli'de kültürel bir sembol: dağ keçisi. *Motif Vakfı*, 13(30), 680-688.

- Soylu, R. (t.y.). Yörük kültüründe üzerlik otu nazarlıklarının incelenmesi. https://www.academia.edu/35748758/Yörük_Kültüründe_Üzerlik_Otu_Nazarlıklarının_İncelenmesi [Erişim tarihi: 11.08.2026].
- Şevli, D. (2023). Van'da nazar inancı ve bu inanca bağlı anlatılar. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (13), 564-584.
- Tekin, R. (2018). *Osmanlı tarih arşivlerinde Van*. Van: Van Büyükşehir Belediyesi.
- Türktaş, M. M. (2016). Denizli yöresinde nazar ve nazarlıklarla ilgili inanış ve uygulamalar. M. Surus Çelepi (Ed.), *Prof. Dr. İsmail Çetişli hatıra kitabı*, içinde (s. 407-417), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, S.V. (2000). *Türk halk bilimi*. II. baskı, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ünalın, Ö. (2023). Anadolu Türk folklorunda ayakkabı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 299-324.
- Ünalın, Ö. (2023). Alanya Yörüklerinde nazara dair inanışlar ve buna bağlı uygulamalar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(1), 137-155

Kaynak Kişiler

- K1: Hatice Sürücü, Ev hanımı, 60 yaşında, Sakalar Köyü, Gürpınar/Van
- K2: Necla Demirkan, Ev hanımı, 58 yaşında, Merkez/Van
- K3: Saadet Çelik, Ev hanımı, 52 yaşında, Erciş/Van
- K4: Ahmet Çelik, Emekli, 75 yaşında, Erciş/Van
- K5: Hazal Çelik, Ev hanımı, 70 yaşında, Erciş/Van
- K6: Meliha Uğurlu, Ev hanımı, 50 yaşında, Bahçesaray/Van
- K7: Bedia Sancar, Ev hanımı, 65 yaşında, Bahçesaray/Van
- K8: Asalet Yörükoğlu Saraçoğlu, Ev hanımı, 64 yaşında, Merkez/Van

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Haber/777/Van-Golu-Havzasi-Taskin-Yonetim-Plani-Hazirlandi> [Erişim tarihi: 11.08.2026].